

Catedra de istoria medicinei a I.M.F. din Tg.-Mureș (cond.: prof. I. Spielmann, doctor-docent) și Catedra de istoria medicinei a I.M.F. din Cluj (cond.: S. Izsák, doctor în medicină)

DIN ISTORIA BALNEOLOGIEI ÎN TRANSILVANIA ȘI MARAMUREȘ*

(Referat de sinteză)**

I. Spielmann, S. Izsák

Transilvania a jucat un rol de seamă în dezvoltarea balneologiei românești. În literatura de specialitate se înscrie prin lucrarea „Despre apele minerale de la Arpătac, Bodoc și Covasna” a lui V. Popp (1821) prima carte medicală în limba română. Între ctitorii balneologiei științifice românești profesorul clujan Marius Sturza ocupă un loc de frunte.

* Lucrare prezentată la Simpozionul „Din istoria balneologiei românești” a Societății de istoria medicinei a U.S.S.M. Tg.-Mureș, 8 iulie 1967.

** Autorii își închină lucrarea maestrului lor, prof. V. L. Bologa, cu ocazia împlinirii a 75 de ani.

Cercetările lui V. Bologa (1) atestă că în Dacia Romană la Herculane (Ad Mediam), Călan (Ad Aquae), Geoagiu (Germisera) etc. a existat o intensă viață balneară, iar la Alba Iulia (Apulum) și în alte orașe funcționau băi publice bine amenajate. Hidroterapia a devenit foarte populară la Roma și s-a răspândit și în medicina provincială din Dacia. Izvoarele balneare din Maramureș au fost și ele probabil cunoscute și exploatare de romani (G. Bran, 14).

Perioada evului mediu marchează în toată Europa a decădere temporară a vieții balneare; totuși, încă în perioada de înflorire a feudalismului în majoritatea țărilor europene apar băi orășenești. Ele pot fi regăsite și în Transilvania. La Brașov de exemplu de la începutul secolului al XVI-lea (1520) și continuând pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea existau două băi orășenești: baia de sus și baia de jos, ambele proprietatea magistratului brașovean (A. Huttman, 4). Unii dintre băieși — care depun și activitate medicală — sînt trimiși la curțile domnitorilor români pentru a executa anumite tratamente. (Băieșul *Nicolaus* în Țara Românească la voievodul *Vlad Vintilă* în 1534—35, un alt băieș la *Tirgovîște* în 1559, iar băieșul *Miklos* în anii 1634—35 la *Matei Basarab*). Băi orășenești similare au existat și la Sibiu și Bistrița (4).

În secolul al XV-lea poetul umanist *Ianus Pannonius* consacră cîteva versuri în cronică sa, descrierii băilor din jurul Oradiei. În 1405 Papa *Inocențiu al VII-lea* acordă indulgență celor care își fac rugăciunile în capela episcopiei de lingă Oradea. Tot în acest act se amintește că pe lingă băi aici există și un spital pentru săraci. Alte documente din această perioadă semnaleză utilizarea băilor Felix, denumite pe atunci băile Sinmartin (1, 3). Și la mănăstirile așezate lingă izvoarele termale a existat probabil o activitate balneară. În comuna Hoghiz de lingă Rupea, denumită în antichitate *Calida Aqua*, exista încă din secolul al XII-lea o mănăstire, călugării căreia se ocupau și cu îngrijirea bolnavilor. Apele termale de la Călan au continuat și ele să fie utilizate în evul mediu, în scopuri terapeutice, cele dintîi referiri datînd din secolul al XIV-lea (Z. Szabó, 3).

Începuturile băilor rustice (*Balneum rusticum*) din Transilvania nu pot fi stabilite cu certitudine. În legătură cu Covasna, Arpătat, Borsec, Bazna, salinele din Maramureș, există o serie de date (8, 9, 11, 14), unele încă din secolul XVI. Tăranii veneau la aceste băi rustice în perioada de vară cu trăsurile, pentru a petrece cîteva săptămîni la izvorul tîmăduitor. În scopul unui tratament balnear. (băi, cure de băut, mofete).

Vasile *Aleksandri* — care a petrecut vara anului 1844 în stațiunea Borsec — reproduce legenda despre obirșia acestei stațiuni balneare. „Un cioban — scrie poetul — îmbolnăvinduse de scurgere de sînge și viînd în țara în Ardeal, au căzut lingă izvorul Borvizului, și bînd apă din el, au aflat în sinul lui Izvorul tîmăduirii. Astfel din întîmplare s-au descoperit apele minerale de la Borsec”, (C. Răduș, 10). Dincolo de elementul legendar, fapt istoric rămîne că majoritatea apelor minerale au fost descoperite de popor, și întrebuițate în scopuri terapeutice încă înaintea exploatării lor științifice.

Începînd cu a doua jumătate al secolului al XVI-lea, sub influența concepțiilor lui Th. B. *Paracelsus*, iar mai tîrziu ale lui Fr. *Hoffmann*, apele minerale încep din nou să fie utilizate și consemnate în lucrări savante. Moda anticizantă a renașterii dă tot mai multă atenție fostei Dacii romane. Interesul cel mai mare se manifestă față de Băile Herculane, dar și izvoarele termale de la Oradea (*Calidae ad Varadini*) sînt descrise în lucrarea consilierului imperial *Georg Wernher* „De admirandis Hungaria aquis Hypomnematium” apărută la Viena în 1549 și reeditată de mai multe ori (1).

De la apariția acestei cărți pînă la descrierea apelor de la Bazna, opera savantului farmacist sibian *Georgius Wette* trece mai mult de un secol. În volumul IV—V al publicației Academiei Imperiale Leopoldine, „Miscellanea” din anul 1673

—1674 au apărut cele două observații ale lui G. Wette. Ele reprezintă „începutul venerabil al cercetării naturaliste din țara noastră” (E. Popp). Observațiile se rezumă la descrierea fenomenului „apelor arzătoare” (Aqua ardens) de la Bazna și la sumara lor analiză fizico-chimică. (Astăzi știm că ele sînt ape minerale cu conținut de melan). Mult timp aceste articole au fost atribuite pe nedrept savantului german H. Wollnad, care de fapt, așa cum consemnează chiar dînsul, a publicat și a comentat numai observațiile farmacistului din Sibiu. (C. Lázár Szini, 9).

Fenomenul „apelor arzătoare” de la Bazna și a utilizării lor terapeutice a suscitat interesul unor medici și cercetători ai naturii și din secolele XVII—XVIII (italianul Marsigli, pastorul Caspari din Mediaș, doctorul I. Mátyus și alții) (9).

Apele termale de lângă Oradea vor fi descrise în anul 1740 în lucrarea „Pannoniae aquas minerales” a medicului-botanist german Fr. Brückmann — (în volumul „Epistola Itineraria”). Savantul italian Pasquale Garofano (Caryophyllus) în monografia sa „De thermis Herculanis” (Viena 1737) ne-a dat o remarcabilă descriere a apelor minerale ale Banatului, iar medicul mineralog ardelean S. Köleseri a lăsat două manuscrise cu conținut balneologic, „Termoacrene Dacica” (1724) și „Hecathene et thermoacrene Dacica” (1726) (1).

Secolul al XVIII-lea marchează pe plan european trecerea balneologiei empirice în faza sa analitică—științifică. Cercetătorii caută a explica acțiunea terapeutică a apelor prin poziția lor chimică.

Aceste metode și concepții inovatoare au pătruns la noi prin școala vieneză, care luase un mare avînt și începuse să se ocupe tot mai intens sub conducerea lui G. van Swieten de problema apelor minerale din monarhia habsburgică precum și de exploatarea lor economică. Încă în 1763 și 1768 sînt emise pentru unele teritorii ale imperiului austriac ordonanțe cerînd tuturor „fizicilor” (medicilor) semnalarea și analiza apelor minerale din teritoriul lor. O asemenea circulară în Transilvania a fost formulată de protomedicul A. Chenot abia în 1773. Ea nu reclamă analiza apelor, ci numai consemnarea lor, cu indicarea afecțiunilor în care ele pot fi de folos (V. Bologa, 1, I. Spielmann, 2).

În acest domeniu, merite deosebite revin profesorului vienez J. N. H. Crantz (1722—1799) care, îndemnîndu-și studenții să prelucreze date privind izvoarele tămăduitoare din patria lor, obține un valoros material folosit ulterior la elaborarea unei mari monografii a apelor minerale din imperiul austriac (Gabriela Rusu, 6). În scopul pregătirii lucrării sale de sinteză — așa cum reiese din prefața disertației elevului său Fr. X. Diel („Diss. inauguralis medico-chemica de Austriacis imperiis aquis medicatis” 1772), — profesorul Crantz a lansat încă din 1770 un apel — adresat tuturor medicilor și chirurgilor din Ungaria, Transilvania, Slavonia, Polonia, Moldova și Valahia — cerîndu-le să analizeze apele minerale ale țării natale și să-i consemneze rezultatele obținute (2). Cîțiva ani după acest apel, profesorul Crantz obține date deosebit de valoroase, cele din Transilvania fiindu-i trimise de medicii I. Mátyus și S. Vásárhelyi. Mulțumirile profesorului Crantz adresate colaboratorilor săi transilvăneni sînt cuprinse în prefața lucrării lui Diel „summa opere laudat (Crantz) diligentia indefessi Transilvany Med. Doctoris Stephani Matii et discipuli quondam sui Vásárhelyi, a quibus multam expectat” (2).

I. Mátyus medicul districtului Mureș — despre care Crantz, Diel iar mai tîrziu Wagner (1773) vorbesc deopotrivă cu multă considerație — are rol de pionier în istoria balneologiei ardelenice. Analiza celor 9 izvoare și ale indicațiilor lor terapeutice, pe care le publică în volumul II. al lucrării sale „Dietetica” (1766) împreună cu descrierea metodelor fizico-chimice și organoleptice uzitate de dînsul, reprezintă prima operă balneologică din Transilvania (I. Spielmann, 2). La un an după această lucrare (în 1767) apare opera naturalistului ardelean I. Friedwalski „Minerologia Magni Principatus Transilvaniae”. În capitolul VII. (De Aquis) al acestei

opere sînt descrise și unele ape minerale analizate de medicii ardeleni, I. Hutter și Schobleitner (2, 10).

Idemul lui Crantz a stat la baza analizelor apelor întreprinse în Ardeal de medicii A. Chenot, G. Zágoni, Hutter, Seivert din Sibiu, Frontius din Mediaș și alții (6).

Profesorul vienez trimite lui I. Mátyus lucrarea de metodică a elevului său Staehling și alte opere balneologice și primește de la acesta rezultatele proprii în legătură cu analiza a 19 izvoare minerale din Ardeal (2).

Toate aceste rezultate cu privire la apele minerale ale Transilvaniei au fost valorificate în compendiosul volum de 314 pagini în format de lexicon „Gesundbrunnen der Österreichischen Monarchie” a lui Crantz din 1777, ca și în prelucrarea savantă, mult mai amănunțită din 1778 „Synopsis fontium Austriae provinciarumque subditarum” a aceluiași autor (1, 6).

Dar înainte de aceste mari sinteze, încă în anul 1773 apar două lucrări balneologice valoroase, teza de doctorat a brașoveanului Lucas Wagner: „Dissertatio inauguralis medico chemica de aquis medicatis Magni principatus Transilvaniae” și o lucrare despre același subiect a profesorului I. N. Crantz: „De Aquis medicatis Transilvaniae” (1, 6).

Disertația lui L. Wagner este sinteza tuturor cercetărilor balneologice ardeleni întreprinse pînă la data apariției lucrării sale cu privire la 70 de izvoare. Aportul personal a lui L. Wagner este relativ redus (patru izvoare). Majoritatea examinărilor provin de la medicii ardeleni citați — cele mai multe analize (19) de la I. Mátyus — ale căror rezultate au fost controlate și înregistrate prin examinarea reziduiului apelor (trimis la Viena în flacoane), mai ales pentru analiza conținutului în fier de către profesorul Crantz (2). La consemnarea analizei celor mai multe izvoare din lucrarea lui L. Wagner apare adnotația că ele au fost executate la cererea profesorului vienez și înregistrate de el (2, 6). Așa se explică și faptul că în marea monografie a lui Crantz, partea cu privire la apele minerale ale Transilvaniei propriu-zise (paginile 202—232) reprezintă reproducerea aproape textuală a lucrării lui L. Wagner (2).

Monografia lui Wagner cu toate marile sale merite nu este lipsită de unele inexactități. Acestea au fost semnalate lui Crantz de către I. Mátyus într-o notă manuscrisă cu titlul „De Aquis Rhadnensibus”, în care alături de analiza minuțioasă și personală, a șase izvoare din regiunea Rodnei, apar o serie de rectificări în legătură cu greșelile din lucrarea lui L. Wagner Crantz — din motive necunoscute nouă — nu a fructificat aceste observații judicioase în marea sa monografie (2).

Alături de materialul lui Wagner, opera capitală a lui Crantz „Gesundbrunnen der Österreichischen Monarchie” cuprinde și analiza apelor minerale ale Banatului, ale regiunii arădene, ale celor din Bihor, Maramureș etc. în total 33 izvoare din Banat și părțile ungurene și 76 localități din Transilvania (1, 6).

Apariția acestei lucrări a dat un puternic imbold pentru cercetări ulterioare. Majoritatea acelor care întreprind analizele apelor din Transilvania și Maramureș, sînt foști elevi ai facultății vieneze. I. Hatvani publică în 1777 un studiu despre apele termale de la Oradea, medicul Jean Baptiste Lalangue editează în limba latină și în limba maghiară (Carei 1783), fundamentala sa monografie „De aquis Hungariae medicatis”, importantă mai ales sub aspectul popularizării, întrucît chiar autorul ei insistă în introducerea, că datele cu privire la Transilvania sînt împrumutate din monografia lui Crantz. Lucrarea lui J. B. Lalangue este în același timp și un compendiu balnear foarte prețios (1, 2).

I. Mátyus în volumul V al lucrării sale „Ó és Új Diatétika” (Dietetica veche și nouă), 1792, descrie și consemnează mai mult de 50 ape minerale și 3 mofete din Transilvania. Față de monografia lui Crantz medicul mureșan

aduce un aport original indeosebi în analiza apelor din regiunea Rodnei, Baznei și consemnarea mofetelor (2).

Un aspect interesant al lucrării lui *Mátyus* este recomandarea asocierii curelor balneare cu mijloace fitoterapice. Procedul poate fi regăsit și în balneatia populară românească, precum și într-o serie de lucrări ardeleane din secolul XVI—XVIII (manuscrisul „*Ars medica*”, „*Pax corporis*” a lui *F. Páriz Pápai*, lucrarea citată a lui *J. B. Lalangue* etc.). (C. Rácz, C. Lázár-Szini, 7).

Progresul cunoștințelor de chimie de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, legate mai ales de apariția chimiei pneumatice, noile metode de analiză balneară introduse de *Bergman*, *Struve*, *Westrumb*, *Göttling* și alții, au revoluționat și balneologia așteptându-și introducerea și în Transilvania.

Astfel de lucrări nu au întârziat să apară. Chiar în 1792 iese de sub tipar opera medicului sibian *Joseph Benjamin Barbenius* despre apele minerale ale comitatului Treiscaune, precum și două lucrări ale lui *M. Neustädter* despre apele minerale din Borsec și Homorod, iar cu doi ani mai târziu, același *M. Neustädter* publică analiza apelor minerale de la Tisgor. *Andreas Wolff* — cunoscut mai ales prin valoroasa sa monografie asupra Moldovei — dă în vileag în 1798 analiza apelor minerale de la Lovnik (lingă Cohalm, 1).

Din aceste lucrări, cea mai exigentă și cea mai multilaterală este cea a lui *J. B. Barbenius* „*Chemische Untersuchungen einiger merkwürdigen Gesund- und Sauerbrunnen des Sekler-Stuhls Háromszék in Siebenbürgen*”, executată cu mijloace de analiză la nivelul epocii. Ea cuprinde analize proprii în legătură cu 25 izvoare, printre care cele de la Arpătac, Bodoc și Covasna (1).

Dar lucrarea cea mai remarcabilă izvorită din această concepție este monografia monumentală în trei volume a doctorului *Fr. Nyulas*: „*Az erdélyországi orvosvizeknek bontásáról közönségesen*” (Despre analiza apelor minerale din Transilvania) Cluj, 1800 (1). Opera lui *Fr. Nyulas* cuprinde o expunere sistematică a metodelor de analiză chimică balneologică modernă, rezultatele analizelor proprii executate și controlate timp de 10 ani la 6 izvoare din regiunea Rodnei și totodată o sistematică expunere a indicațiilor balneologice ale acestor ape tămăduitoare. În monografia sa, medicul ardelean semnalează — concomitent cu autorii suedezi, pentru prima oară în literatura universală — existența apelor minerale cu conținut de mangan, iar despre efectul antiputrefiant al acidului carbonic menționează cu 6 ani înainte de cercetătorul german *Kolbe* (2). Rezultatele lui *Nyulas* sînt foarte precise. Controlul lor executat în 1955 de *P. Soós* a găsit diferențe doar sub aspectul microelementelor, pe care medicul ardelean, la vremea sa, natural nu le-a putut cunoaște.

Impulsul dat de aceste lucrări se materializează în anii următori prin apariția unor lucrări balneologice analitice valoroase (*Gergelyffy*, *Bélteki*, *Patakli*, *Greissing*). Pentru medicina românească anul 1821 este o dată memorabilă. Medicul luminist *Vasile Popp* tipărește acum la Sibiu un mic tratat „Despre apele minerale de la Arpătac, Bodoc și Covasna”, primul studiu balneologic apărut în limba română, totodată prima scriere medicală românească tipărită. Lucrarea are caracter de popularizare, totuși prezintă o certă valoare științifică, prin unele elemente de observație proprie. Suflul luminist, strădania de a servi „binele public” străbate toată opera. Din punct de vedere medico-istoric românesc, lucrarea își are însemnătatea fundamentală, fiind începutul unei ramuri a literaturii noastre medicale și a terminologiei medicale românești (*V. Bologa*, 1).

În decursul secolului al XIX-lea, literatura balneologică ardeleană se îmbogățește cu noi opere remarcabile. Acest fapt este în legătură cu dezvoltarea vieții balneare din Transilvania. Deși condițiile social-istorice vitrege își imprimă pecetea și asupra dezvoltării stabilimentelor balneare din Ardeal, totuși unele stațiuni cunosc o înflorire temporară, bucurându-se de aflusul

unor vizitatori și de peste hotare. Marele număr de vizitatori români — din Moldova și Țara Românească, care s-au perindat la aceste stațiuni atestă odată în plus strânsa legătură existentă și în această perioadă între teritoriile istorice ale patriei noastre.

Băile Rodnei cunosc o înflorire încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Între vizitatori sînt numeroși oaspeți din Bucovina, Moldova, Țara Românească (Fr. Nyulas, 2).

Băile Borsec înfloresc începînd tot cu a doua jumătate al secolului al XVIII-lea. Vasile Alecsandri dă la mijlocul secolului trecut o descriere pitorească a vieții acestei stațiuni unde bolnavii fac cure interne și băi reci carbogazoase caracterizînd astfel stațiunea: „nu se putea numi nici țîrg, nici sat, pentrucă n-avea nici uliți, nici magazine, nici locuitori” ci reprezenta „numai o adunătură de vreo 50 de case de lemn”. Era totuși cunoscut printre moldoveni și deseori frecventat pentru apele sale tămăduitoare (C. Răduț, I. Orbán, 10, 8).

Băile din jurul Brașovului. Covasna, Zizinul, Vilcelele, Bodocul se bucurau îndeosebi de o masivă afluență de vizitatori din Principatele Române. Înflorirea stațiunii Zizin și Covasna începe în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Periodicele românești din Transilvania, ca „Foaie pentru minte, inimă și literatură” precum și „Gazeta de Transilvania” începînd cu deceniul IV al secolului trecut își oferă larg coloanele, pentru a propaga atît în Ardeal cît și peste hotare aceste stațiuni în rîndul publicului românesc. În același scop, Gh. Barițiu și I. Mureșanu traduc în limba română (1844) lucrarea de popularizare a doctorului Joseph Greissing despre Băile Zizin (Fr. Kilyén, 5).

„Gazeta de Transilvania” din 2 iunie 1840 își informează cititorii de peste hotare, despre îmbunătățirile și amenajările ce s-au săvîrșit la Vilcele (între altele o nouă casă pentru băi calde „cu toate profitele comodității”). Peste un an, în 1841, aceeași „Gazeta de Transilvania” relatează cititorilor că sezonul balnear la Vilcele a fost așa de reușit încît pînă la sfârșitul lui august, nici o cameră liberă nu s-a găsit. În 1846 gazeta anunță înființarea unui nou stabiliment, tot la Vilcele (5). După 1848 se construiesc pentru oaspeți 40 de locuințe (8). Printre vizitatori sînt consemnate numele unor figuri ale vieții științifice și artistice românești ca profesorul Aron, T. Maioreșcu, Filipescu, G. Barițiu, T. Cipariu, pictorul K. Szatmári, etc. (I. Orbán, 8).

Dezvoltarea stațiunii Zizin începe după 1840, cînd sînt captate izvoare noi, dintre care unul bogat în iod (5). În perioada anilor 1842—45 găsim un mare număr de vizitatori din Țara Românească și Moldova în această stațiune (5).

Viața balneară a Malnașului începe în anul 1790 odată cu captarea primului izvor carbogazos (Magyari, 12). Deși apele sale — mai ales Siculia și Maria — rivalizează în eficiență terapeutică cu cele mai cunoscute ape carbogazoase ale stațiunilor din străinătate, dezvoltarea și importanța sa nu depășesc un caracter local, din cauza vitregelor condiții social-economice. Cu toate investițiile efectuate, deși apele izvoarelor Siculia și Maria au fost masiv exportate în flacoane — iar analiza chimică a apelor și mofetelor executată în 1875 confirma marea lor valoare tămăduitoare — Malnașul, ca și celelalte stațiuni balneare transilvănene, ca Borsec, Vilcele, Covasna, își pierd mult din importanță la sfârșitul secolului XIX (12). Burghezia înstărită a abandonat băile ardeleni de dragul unora din străinătate, mult mai bine amenajate dar cu un efect terapeutic cu nimic superior decît al băilor noastre, stabilimentele balneare ardeleni beneficiînd în continuare mai ales de aflurul micii burghezii și al localnicilor.

Deosebit de vitregite au fost apele minerale ale Maramureșului (G. Bran, 14). Deși profesorul L. Tognio în monografia sa despre apele minerale ale Mara-

mureșului (1800) arată că în acest teritoriu al țării există o serie de izvoare care merita să fie exploatate. În tot decursul secolului al XIX-lea și chiar în primele decenii ale secolului XX cele 84 izvoare de ape minerale maramureșene au fost lăsate în paragină (14).

În perioada dintre cele două războaie mondiale, mișcarea balneologică din Transilvania se încadrează în cea a întregii țări. Puternicile școli de balneologie fondate de profesorul Marius Sturza și Anibal Teohari au căutat să atragă atenția oficialităților și opiniei publice asupra bogatelor posibilități ale apelor minerale românești, printre care și asupra celor din Transilvania.

Neobositul profesor clujan Marius Sturza (1876—1954) a fost promotorul principal al transformării stațiunii Sovata într-un stabiliment fizioterapeutic modern de factură internațională. Lucrările sale publicate încă în perioada cît a activat la Viena, atrag atenția cercurilor de specialitate asupra helio-termului de la Sovata (1926). În monografia sa fundamentală „Despre apele sărate din România” (Viena, 1930) — scrisă în limba germană — M. Sturza elaborează o lucrare fundamentală pentru cunoașterea apelor balneare românești. Această monografie, împreună cu lucrările sale de climatologie și meteoropatologie, cu cele despre nămolurile terapeutice din România, etc. contribuie într-o măsură substanțială la cunoașterea tezaurului balneologic al țării noastre.

Multilateralul Victor Babeș s-a interesat și de problemele balneologiei. Apele minerale de la Malnaș îi atrag atenția. În lucrarea sa „Studiul chimic și bacteriologic al apei izvoarelor Maria” (1922) pe baza unei analize chimice minuțioase, V. Babeș ajunge la concluzia că izvorul Maria nu rămîne cu nimic mai prejos de acelea ale renumitelor stațiuni de la Karlsbad, Marienbad, Bilin, Gleichenberg etc., nici sub aspectul purității bacteriologice, nici în conținutul de acid carbonic, nici în gradul de mineralizare (12). Caldul apel al lui V. Babeș nu a putut influența din păcate oficialitățile vremii pentru o mai intensă dezvoltarea a acestui valoros stabiliment.

Înflorirea actuală a balneologiei românești începe odată cu victoria socialismului în țara noastră. Strădaniile pe care valoroșii profesori M. Sturza și A. Teohari le-au depus pentru ridicarea balneologiei la rangul de știință și pentru înflorirea stabilimentelor noastre balneare își dau astăzi adevăratele roade prin elevii lor — frunțași ai școlii balneologice românești. Balneologia noastră își scrie acum capitoulul cei mai viu, mai înfloritor al existenței sale.

Sosit la redacție: 1 octombrie 1967.

Bibliografie

Referatul de sinteză a fost întocmit pe baza următoarelor lucrări: 1. V. L. BOLOGA: Cîteva momente mai importante din istoria începuturilor balneografiei transilvănene; 2. I. SPIELMANN: Începuturile analizei chimice sistematice ale apelor minerale din Transilvania (sec. XVIII-lea); 3. Z. SZABÓ: Începuturile balneologiei în Ardeal; 4. A. HUTTMANN: Băile orașenești ale Brașovului în secolul al XVII—XVIII-lea; 5. FR. KILYÉN: Contribuțiuni la cunoașterea începuturilor stațiunilor balneare din apropierea Brașovului; 6. GABRIELA RUSU: Apele minerale și băile din Transilvania și Banat amintite în 1777 de H.J.N. von Crantz; 7. G. RĂCZ. CAROLINA LĂZĂR-SZINI: Plante medicinale utilizate în balneoterapia ardeleană a secolului XVI—XVIII; 8. I. ORBÁN: Băile populare din Transilvania în sec. al XIX-lea și al XX-lea; 9. CAROLINA LĂZĂR-SZINI: Primele relații despre stațiunea balneară Bazna (sec. XVII—XVIII); 10. C. RĂDUT: Din istoria stațiunii balneare Borsec; 11. P. SOÓS, Z. ZSUFFA: Istoricul stațiunii balneare Covasna; 12. AL. MAGYARI: Din istoricul stațiunii balneare Malnaș; 13. D. STANCA: Descoperirea apelor minerale și a nămolului terapeutic de la Someșeni-Cluj. Înființarea stațiunii balneare (1927); 14. GH. BRAN: Băile din Maramureș.